

ANATOLIY ZAHNITKO / АНАТОЛІЙ ЗАГНІТКО

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7398-6091>

Vasyl' Stus Donetsk National University

ZHANNA KRASNOBAYEVA-CHORNA / ЖАННА КРАСНОБАЄВА-ЧОРНА

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7819-8094>

Vasyl' Stus Donetsk National University

ЕМОТИВНИЙ ПРОФІЛЬ ГНІВУ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Emotive profile of anger in Ukrainian phraseology

Ключові слова: аксіофразеологічна прагматика, емоція гніву, код культури, фразеологічна емотиологія, фразеологічна одиниця

KEYWORDS: axiophraseological pragmatics, emotion of anger, culture code, phraseological emotiology, phraseological unit

ABSTRACT: The article defines the emotive specifics of anger in Ukrainian phraseology with the design on the problems of axiophraseological pragmatics. The object of the research is the emotional state of anger in its psychological diversity. The subject is the phraseological units with the semantics of anger. The emotive profile of anger is illustrated in the study by numerous examples from imaginative literature. The main method of research is the method of parametric analysis of the semantic structure of a phraseological unit with an accentuation of the evaluation and emotive components. Qualification signs of anger are: a) intensification and complex nature with the release of complex negative states of anger / resentment, embarrassment, discontent, indignation, irritation, rage, hatred; b) negative orientation to the outside; c) psychological manipulation; d) temporary nature and lack of sufficient grounds. Recorded and analyzed the four stages of anger: hidden anger stage, the stage of excitement, stage of outbreak of uncontrolled anger and stage of decay of anger.

1. Постановка проблеми

Сучасна поліпарадигмальна лінгвістика визначується зацікавленнями вітчизняних і закордонних фразеологів емотиологічною парадигмою (див. праці: Гарифулліна 2005; Коляда 2009; Краснобаєва-Чорна 2019; Кушнір 2008; Синельникова 2013; Трофімова 2013; Хабибуліна 2010 та ін.). Основним завданням фразеологічної емотиології постає формування та структурування знань про фразеологічний рівень емотивної картини світу, емотивний код мови (зацікавлення, радість, здивування, збентеження, відроза, гнів, презирство,

сором, страждання, страх (за теорією диференційних емоцій К. Ізарда); здивування, зацікавлення, захоплення, страх, гнів, жадання, жадібність (за периферичною теорією емоцій У. Джемса тощо).

Встановлення емотивного профілю гніву в українській фразеології з проектуванням на проблематику аксіофразеологічної прагматики (Kosmeda 2019, 147) досі не поставало предметом окремої розвідки, що зумовлює актуальність та визначає мету роботи.

Об'єктом дослідження виступає емоційний стан гніву в його різноаспектності. Предметом постають фразеологічні одиниці (ФО) на позначення гніву, дібрані шляхом суцільного обстеження з академічного словника фразеологізмів української мови. Емотивний профіль гніву проілюстровано в студіюванні матеріалами Українського національного лінгвістичного корпусу Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що вперше визначено кваліфікаційні ознаки гніву й описано чотири стадії гніву (прихований гнів, емоційне збудження, спалах неконтрольованого гніву, загасання гніву) в українській фразеології.

2. Аксіологія гніву у психології

Гнів – негативний емоційний стан, що протікає у формі афекту та викликаний раптову появою серйозної перепони на шляху задоволення винятково важливої потреби (Шапари 2010, 96). Конститутивними ознаками гніву психологи вважають ворожість, високий рівень напруження та імпульсивності, мобілізацію енергії для самозахисту та надання індивіду відчуття активності й сили, що актуалізує як негативні, так і позитивні функції гніву.

Ізард зараховує гнів до базових негативних емоцій. При цьому дослідник зауважує, що під час розподілу на негативні / позитивні емоції коректно говорити про емоції, які сприяють підвищенню психологічної ентропії, та емоції, які, навпаки, полегшують конструктивну поведінку. Такий підхід уможливує зарахування тої чи тої емоції до різновиду позитивних або негативних, залежно від впливу, який вона здійснює на внутрішньособистісні процеси й процеси взаємодії людини з найближчим соціальним оточенням при врахуванні більш загальних етологічних й екологічних чинників. На думку вченого, спалах гніву може сприяти виживанню індивіда або частіше – захисту особистої гідності, збереженню особистісної цілісності, виправленню соціальної несправедливості (Ізард 2009, 266).

3. Аксіофразеологічна кваліфікація гніву

3.1. Інтенсифікація та комплексний характер гніву

Емоційні стани, що виражаються фразеологічними одиницями, за Синельниковою, визначувані тим, що наявність суб'єкта маніфестується на рівні семантики одного або декількох компонентів фразеологізму, а причина, як елемент структури емоційних станів, не відбивається ні в семантиці, ні у структурі ФО, тобто перебуває за межами фразеологічного знака (Синельникова 2013, 148). Емоції групи 'гнів' у (там само, 80) розподіляються на шкалі інтенсифікації стану так: 1) досада, роздратування, 2) озлобленість, 3) обурення, 4) лють.

А. Емірова наголошує, що «інваріантна семантика частини ідіом, що виражають емоційний стан людини, являє собою синтез, нерозчленований комплекс компонентів, що позначають декілька емоцій» (Емірова 1988, 67). Гарифулліна (2005, 150) вважає, що денотативне значення ФО групи 'гнів, роздратування', можна визначити як стан суб'єкта, за якого він захлеснутий негативними емоціями, відчуває обурення, озлобленість, не здатний контролювати свої вчинки. У нашому дослідженні в межах аксіологічної інтерпретації гніву зафіксовано такі негативні комплексні емоційні стани:

- гнів / обурення (*кипить (закипає) душа (серце) / закипіла (скипіла) душа; скипіло (обкипіло) серце (2)*¹; *давати / дати волю серцю (2)*);
- гнів / образа (*мати серце (2)*);
- гнів / лють (*очі метаять іскри*);
- гнів / роздратування (*світити / засвітити очима (оком, білками) (2); сказ нападає (находить) / напав (найшов)*);
- гнів / злість (*важким (недобрим) духом дихати*);
- гнів / незадоволення / роздратування (*в душі закипати / закипіти; скреготати (скреготіти, скригати, скрипіти і т. ін.) / заскреготати (заскреготіти, скрегнути, скрегонути, скреготнути, скригнути, заскрипіти, скрипнути і т. ін.) зубами*);
- гнів / обурення / збентеження (*кров кипить (закипає, вирує і т. ін.) / закипіла (завирувала) [у жилах (у скронях)]*);
- гнів / обурення / злість (*[аж] іскри з очей сиплються (2)*);
- гнів / обурення / незадоволення (*метати громи і (та) блискавки (2); к бісовій (лихий, чортовій і т. ін.) матері, лайл. (1)*);
- гнів / лють / ненависть (*зуби скриплять*) тощо.

¹ Цифри у дужках указують на значення багатозначної ФО, подане в словнику. Якщо фразеологізм однозначний, числовий показник не використовується.

3.2. Негативна спрямованість гніву назовні

Негативну спрямованість гніву назовні, на об'єкт репрезентують фразеологізми *зганяти (згонити) / зігнати оскому (оскомину)* ('переносити гнів, роздратування за щось на кого-, що-небудь'); *зривати / зірвати злість (зло, серце)* ('спрямовувати на кого-небудь свій гнів, роздратування, невдоволення і т. ін.');

зганяти (згонити) / зігнати злість (зло, досаду, серце і т. ін.) ('мститися не тому, хто викликав роздратування, невдоволення, гнів, а кому-небудь іншому');

- (1) Лежу й не встаю. Так усе болить. А тут ще батько сердиться, що ти в тюрмі, я нездужаю. Згонить оскому на мені, лає мене (А. Тесленко).
- (2) Вона цілий день од роботи не одірветься, а Василь – одно знає: блукає по городі та свище, побіжить на вулицю з хлопцями битись, а додому прийде – на Галі усе зло зриває (Панас Мирний).
- (3) Оце було її діти пустують, вона на них сердиться, а на мені згонить злість (І. Нечуй-Левицький).
- (4) Пан сотник дуже свариться, як углядить твої сльози, і на нас .. зганя своє серце (О. Стороженко).

3.3. Гнів і психологічне маніпулювання

У студіюванні зафіксовані випадки психологічного маніпулювання через гнів: *виводити / вивести з рівноваги* (2) ('своєю поведінкою змушувати кого-небудь нервувати, викликаючи почуття гніву, роздратування і т. ін.');

виводити / вивести з себе; вивести з терпцю ('своєю поведінкою змушувати кого-небудь нервувати, викликаючи почуття злості, гніву, роздратування і т. ін.');

розпикати / розпекти душу (серце) ('викликати у кого-небудь почуття гніву, душевного болю, страждання і т. ін.');

зводити / звести з розуму (з ума) (1) ('негативно впливаючи на психіку, викликати в когось почуття роздратування, гніву і т. ін.');

- (5) Хоч Артем і раніше знав його як великого шкурника й циніка... але, мабуть, ще ніколи досі не виводив він отак його з рівноваги (А. Головка).
- (6) – По-перше, хай встане, – різко сказала Оля Боніфатьєва. Її різкий тон зовсім вивів із себе Сашка Христоробенка (Є. Гуцало).
- (7) Патер Гаудентій знов усміхнувся іронічно, немов почував вдоволення [вдоволення] із-за того, що так швидко вивів з терпцю старого пріора (І. Франко).
- (8) Мамо! Ти розпекла мою душу, запалила помстою моє серце. Я ненавиджу ворогів, що зруйнували наш рідний край (І. Нечуй-Левицький).
- (9) Іди, іди з очей моїх, чарівниця лукава! Іди! Не пали мене своїм поглядом єхидним – ти гірше сатани, ти мене з ума звела, ти одбила у мене чоловіка (І. Карпенко-Карий).

3.4. Характерологічні ознаки гніву

У фразеології актуалізовані такі ознаки гніву: а) без достатніх на те підстав (*лізти / полізти у пляшку*, жарт.); б) тимчасовий (*під гарячу руку* (заст. *руч*)):

- (10) Скоїлось те, що в пляшку поліз чоловік. І сказати б.. так ні, статечний, розумний чоловік, а так, наче вожжина йому під хвіст попала (А. Головка).
- (11) Домашні знали добре всі нориви Кирила Івановича.. всі куди можна ховалися, щоб не стрітися з ним, не підбігти під гарячу руку (Панас Мирний).

4. Репрезентація основних стадій гніву у фразеології

4.1. Прихований гнів

Прихований гнів (внутрішнє невдоволення ніяк не проявляється зовні). Прихований гнів у рамках фразеології корелює з просторовим і соматичним кодами культури, зокрема з 'внутрішнім світом' людини, тобто тим, що знаходиться всередині самої людини й обмежуване тілесними кордонами (пор.: *тримати в серці (в душі)* ('пам'ятати про що-небудь, не виявляючи цього зовні (переважно про негативне')):

- (12) Пані, гріх тримати гнів і помсту довго в серці (С. Васильченко).
- (13) Не тримаю я зле [злого] на тебе у душі, не несучи оперед Бога... Лиш – не муч людє [людей], Юрчику, най [нехай] не кленут [клянуть] (Г. Хоткевич).

Локусами прихованого гніву різного ступеня інтенсифікації постають соматизми *серце*, *кров* і репрезентант духовного коду *душа*: *кипить (закипає) душа (серце) / закипіла (скипіла) душа; скипіло (обкипіло) серце* (2) ('хто-небудь гнівається, сердиться на когось, щось, обурюється з приводу чогось'); *мати серце* (2) ('ображатися, гніватися, сердитися на кого-небудь'); *серце бере / взяло* ('хто-небудь сердиться, гнівається на кого-небудь'); *в душі закипати / закипіти* ('надмірно хвилюватися від припливу якогось почуття (гніву, незадоволення, роздратування тощо)'); *кров кипить (закипає, вирує і т. ін.) / закипіла (завирувала) [у жилах (у скронях)]* ('хто-небудь перебуває в стані сильного збентеження, гніву, обурення і т. ін.')

- (14) Йдемо в оперу. Наталка мовчить. Почуваю, що душа її аж до самого дна кипить на мене та на мою професію (Ю. Яновський).
- (15) Закипала гнівом Маркова душа проти ситих і кровожадних... Не раз шкодував, що залишив рідну землю (І. Цюпа).
- (16) Я так і обімліла. Відьма ж вона, відьма! Скипіло моє серце (М. Коцюбинський).
- (17) Я б на того приймака не мала серця, якби ж то людина. Ніколи тверезий не приходять (Є. Гуцало).

- (18) Іноді ні з того, ні з сього візьме його таке серце на Ясочку, що так взяв би та спідтишка й садонув би під «микитки» (С. Васильченко).
- (19) В серці її все аж кипіло від гніву. В таку мить цей старий лис .. тікає від роботи (В. Собко).
- (20) Козак скажено крикнув [на мене] і підкинув нагай. Вся кров закипіла в мені (Ю. Яновський).

4.2. Емоційне збудження

Емоційне збудження (відбивається на обличчі, передається мімікою та жестами). Важливу роль у репрезентації гніву на цьому етапі відіграють кінемні ФО, ґрунтовані на так званих кінемних рухах (Калимуллина 2013, 536), тобто на описі зовнішнього вираження емоцій.

У цьому аспекті дослідження актуалізовано кореляцію емоційного стану гніву з соматичним кодом культури та виокремленням таких груп кінемних ФО:

1) миремічні (соматизми очі, білки) з різним ступенем інтенсифікації: *сипати / сипнути (сипонутти) іскрами (іскри) [з очей]* ('поглядом виявляти гнів'); *очі горять (палають)* (2) ('чий-небудь погляд, вигляд виражає якісь почуття, емоції (збудження, гнів, радість і т. ін.)'); *очі метають іскри* ('хтось дивиться, поглядає сердито, гнівно, люто і т. ін.');

витріщити (вивалити, вирячити, влупити і т. ін.) / витріщати (вивалювати, вирячати, вилуплювати і т. ін.) очі (баньки), зневажл. (1) ('широко розкрити очі, виражаючи здивування, безтямність, гнів і т. ін.');

кресати / кресонутти очима (оком, білками) (2) ('виявляти поглядом якість почуття (перев. гніву, роздратування)');

[аж] іскри з очей сиплються (2) ('уживається для підкреслення чийогось гніву, обурення, злості і т. ін.');

метати громи і (та) блискавки (2) ('поглядом виражати гнів, обурення, незадоволення; сердито дивитися');

очі блиснули [гнівом] ('хтось глянув дуже сердито, суворо, зі злістю і т. ін.');

спопеляти / спопелити очима (зором) ('дуже гнівно, презирливо дивитися на кого-небудь');

свінути (свірконути) очима ('раптово глянути на кого-небудь, виявляючи поглядом якісь почуття (радість, гнів і т. ін.)');

- (21) – То ж як, Петре, візьмемося? – Беріться, – повів плечем Дорошук. – Без тебе погано. – А мені що до того? – І Дорошук сипонув іскрами на товаришів (М. Ю. Тарновський).
- (22) Борис зірвався з місця. Очі йому горіли, кулаки затискалися (Б. Лепкий).
- (23) Голос його тремтів і зривався на високі ноти. Жести ставали різкими, очі метали іскри (І. Кириленко).
- (24) Хочеш, я тебе зразу одним словом остовпину [спантеличу]? Скажу таке слово, що ти тільки баньки витріщиш (М. Кропивницький).

- (25) Скажи там, щоб дали на дорогу дві мірки вівса – ну, чого очі вивалив? (І. Карпенко-Карий).
- (26) Павло кресонув очима на Чумачиху, стиснув кулаки під столом (В. Кучер).
- (27) І мовила [Марія]... – Йому я стану за дитину. – І кинула кругом очима, Аж іскри сипнули з очей (Т. Шевченко).
- (28) Закидаило войовниче поблискував хворобливими оченятами, метав громи й блискавки (Ю. Збанацький).
- (29) Голос Щорса задзвенів, як метал, очі блиснули гнівом (О. Довженко).
- (30) Підігріваючи себе своїми ж жалісливими й гнівними словами, він спопеляв бідного Костянтина Павловича помутнілими від обурення очима (В. Козаченко).
- (31) Тільки свіркнула [жінка] очима і замість зерняти розкусила лушпану. І зо зла її виплюнула (Панас Мирний).

2) мімічні (соматизм губи): *надувати (надимати) / надуті губи*, фам. (1) ('гніваючись, ображаючись і т. ін., надавати обличчю незадоволеного вигляду'):

- (32) Він морщить лоба, надимає губи, поглядає скося на княжого двірського (А. Хижняк).

3) фонаційні (соматизм зуби) з різним ступенем інтенсифікації: *скреготати (скреготіти, скригати, скрипіти і т. ін.) / заскреготати (заскреготіти, скрегнути, скрегонути, скреготнути, скригнути, заскрипіти, скрипнути і т. ін.) зубами* ('виявляти гнів, роздратування, невдоволення і т. ін.');

гострити (рідше *точити*) *зуби*, несхв. (1) ('прагнути заподіяти комусь прикрість, шкоду і т. ін.; гніватися на когось'); *зуби скриплять* ('хтось дуже розлючений, сповнений гніву, ненависті'):

- (33) А сам аж зубами скреготав [князь], що міг так забутися (І. Франко).
- (34) В нього зануртувалося всередині, він скрипнув зубами і стис щелепи, що його боляче шпигонуло в скроні (Григорій Тютюнник).
- (35) – Ну, вже я на того Стецька гострю зуби. Прохав бісового квакала зорати ниву ще з осені, – ніколи – каже (Панас Мирний).
- (36) Оце ж у свахи Кондашихи аж зуби скрипітимуть від заздрості (М. Кропивницький).

До особливих кінемних явищ зараховано також нульові кінеми, що позиціоновані як значуща відсутність кінемних рухів (напр., *відбирати (віднімати) / відібрати (відняти) мову* (1) ('хто-небудь втрачає здатність говорити від несподіванки, здивування, хвилювання, переляку, гніву і т. ін.')

- (37) – Ні, ні, я точно знаю! – Сидорчук так наполошився, що йому мало не відняло мову (Ю. Бедзик).

Важливу роль під час емоційного збудження відіграє дихання: *важким (недобрим) духом дихати* ('дуже сердитися, гніватися, злитися на когось'); *вогнем (полум'ям, пеклом і т. ін.) дихати* ('дуже сердитися, гніватися, виявляти недобррозичливість до когось');

- (38) Пан бачить, що вже жінка важким духом дише, а все не важиться він бабусю наляяти (Марко Вовчок).
 (39) Серцем чую, що тут всі проти мене вогнем дишать (І. Карпенко-Карий).
 (40) – В мене свекруха люта змія: ходить по хаті, полум'ям на мене дише (І. Нечуй-Левицький).
 (41) – Треба тікати звідси! – говорив Остап Соломії... – Раду на мене пеклом дише за свою – цур їй! – носату циганку (М. Коцюбинський).

Специфіку невербального кодування гніву (емоційного збудження) у фразеології презентовано в табл. 1.

Таблиця 1. Невербальне кодування гніву (емоційного збудження) у фразеології

Емоційний стан	Різновид кінемних ФО	Соматизм	Кінемні рухи
Гнів 2 стадія (емоційне збудження)	миремічні	очі	виріщити (вивалити, вирячити, вилупити)
			горять (палають)
			світити
			кресати
			свінути, виблискувати
			спопеляти
			сипати (<i>іскрами</i>)
	метають (<i>іскри, громи і (та) блискавки</i>)		
	мімічні	губи	надути
	фонаційні	зуби	скреготати (скреготіти, скригати, скрипіти)
–		гострити (рідше точити)	
		–	нульова кінема: втратити здатність говорити / оніміти

4.3. Спалах неконтрольованого гніву

Спалах неконтрольованого гніву (перехід від гнівного збудження до активних дій (крик, образа, рукоприкладство тощо)) у фразеології маркований діями: 1) *накинутись із лайкою, криком (мало не з'їсти* ('бути дуже лютим, розгніваним; *накинутись на когось з лайкою, криком і т. ін.*')):

- (42) – Я її [Дарку] кликала, як добру, а вона мене мало не з'їла! (Леся Українка).

2) сваритися, жорстоко розправлятися (*перегризати / перегризти горло (горлянку)* (1); *перервати горлянку* ('непримиренно сваритися між собою або жорстоко розправлятися з ким-небудь, перев. у стані гніву, озлоблення і т. ін.');

(43) Він також уже знав про втечу опришка і чекав.. Ой чекав! Як звір у клітці, бігав по хаті – мало!.. Вибіг надвір, крутився .. поміж смереками. Попадися йому тепер хто під руки – горло перегриз би (Г. Хоткевич).

(44) А ти ж гадав, він за бідноту вболіватиме? Та це такий вовк, що всім би нам горлянку перегриз (А. Шиян).

(45) Санька любила брата з ревністю ведмедиці. Кожному, хто смів його ображати, вона ладна була перервати горлянку (Григорій Тютюнник).

3) говорити, писати; критикувати, лаяти (*метати громи і (та) блискавки* (1) ('гнівно, роздратовано говорити, писати про кого-, що-небудь; критикувати, лаяти когось'); *посилати [всі] громи і блискавки* ('із роздратуванням, гнівом говорити про кого-, що-небудь; лаяти когось, щось'); *вергати (кидати) громи* ('дуже гніватися на кого-небудь, лаяти когось; бурхливо виявляти своє незадоволення, роздратування');

(46) І Панас Максимович знову почав метати громи й блискавки на непокірного сина... (В. Минко).

(47) Марія у своїй кімнаті посилає всі громи і блискавки на голову П'єтро Антонеллі... Негідник! Дурень!.. І де були її очі, коли слухала цього пустомолота (М. Слабошпицький).

(48) Командуючий окупаційною армією мав підстави рвати й метати, мав причини вергати громи (Ю. Смолич).

(49) – Ви, шановний добродію... не раз... кидали громи на нелюбих вам поетів і артистів (І. Франко).

4) сказати, зробити (з *серцем*, зі сл. *сказати, зробити* і т. ін.; з *серця* ('сердито, з гнівом, зі злістю');

(50) З серцем чортинхнувся, рвонув його й почав зав'язувати [галстук] заново (А. Головка).

5) втратити самовладання (як (*мов, наче* і т. ін.) *скажений* (1) ('втрачаючи самовладання, не стримуючись у гніві; несамовито, нестямно');

(51) – Бач... який ти! – каже йому [Чіпці] Галя. – Бач, який?!.. Як я за такого піду?.. Прийде така година, що й жінку задавить... кинеться й на неї, як скажений... (Панас Мирний).

6) обурюватися (*давати / дати волю серцю* (2) ('не стримувати свого гніву; обурюватися')):

(52) Чіпка випив другу чарку... Посоловило в віччю; вдарило в голову... Він заходив по хаті; розпустив язик; дав волю серцю – став батькувати, лаяться... (Панас Мирний).

7) недобре побажання (*трясця йому (їй, тобі, вам, їм) в печінки (в печінку, в пуп, в бік і т. ін.), лайл.* ('уживається для висловлювання недоброго побажання кому-небудь або як вияв невдоволення, гніву, досади і т. ін. з якогось приводу')):

(53) – Виродок! Виродок! – ледве повертаючи язик у роті, мовив Загнибіда.
– Трясця тобі в пуп! – гукнув, червоніючи, як буряк, Колісник (Панас Мирний).

8) бажання позбутися (*іди [собі] к бісовому батькові (к нечистій матері), лайл.* ('уживається для вираження почуття гніву на кого-небудь, незадоволення кимось, обурення з приводу чогось, бажання позбутися когось'); *до бісової (лихої, чортової і т. ін.) матері; к бісовій (лихий, чортовій і т. ін.) матері, лайл.* (1) ('уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, обурення, гніву і т. ін. з якогось приводу')):

(54) – По копі з шагом...більше не можна дати [за хліб]... – Іди ти к бісовому батькові, – одрубав Чіпка та й пішов сам до хати (Панас Мирний).

(55) – О, я знаю, ти од цього [вчинку] відмовишся й під петлею. Але це правда. І до бісової матері всі теорії. Я практик. Знаєш, скільки вже на моєму рахунку... (Ю. Мушкетик).

(56) Невкипілий сказав гаряче: – Правильно каже Юхим. І к чортовій матері! Сидиш у кругу, так кругову й пий! А хитрувати нічого (А. Головка).

(57) – Та ну тебе к нечистій матері! – скрикнув Лушня, як увірвав його по плечу Чіпка (Панас Мирний).

Високий ступінь інтенсифікації гніву передають фразеологізми: [*аж*] *сипати вогнем* ('дуже сердито, гнівно розмовляти'); *сказ нападає (находить) / напав (найшов)* ('кого-небудь охоплює сильне почуття гніву, роздратування і т. ін.');

аж вогню дає ('хто-небудь сильно гнівається, дуже сердиться з якогось приводу'); *як (мов, наче і т. ін.) ошпарений (обпарений, опарений і т. ін.) [окропом]* (1) ('дуже збуджений, знервований, розгніваний і т. ін.');

(58) Відійшов [Короп], не зважаючи, що Михайло аж вогнем сипав (Л. Мартович).

(59) – То молисься [батько] в кутку цілими вечорами, то нападає на нього такий сказ, що не тільки люди, а й боги в хаті не вдержаться... (Григорій Тютюнник).

- (60) – А жінка аж вогню дає.. Нічого, най [нехай] там як хоче, а я як сказав слово, то вже не переміню (М. Коцюбинський).
- (61) Мов опарений, кидався він сюди і туди, не знаючи, що діяти (І. Франко).

4.4. Загасання гніву

Загасання гніву (людина заспокоюється і здебільшого кається в своїй поведінці) репрезентують ФО: *відтанути (відійти) серцем (душею)*; *відтанути в душі* ('перестати сердитися, гніватися, ображатися на кого-небудь'); *перемінити (змінити) гнів на милість (на ласку)* ('перестати гніватися, сердитися'); *без серця* (3) ('не гніваючись або без злості; пересердившись');

- (62) Тато уже перегорів, відтанув серцем (А. Дімаров).
- (63) Допитливих очей Чучка Олексій не витримав і ще густіше почервонів. – Говори, – трохи відійшовши серцем, зажадав секретар райкому (В. Логвиненко).
- (64) Видно, щось відтануло в душі у Васькова, що він вирішив заговорити з Варварою (Л. Первомайський).
- (65) Городиський гордо кивне головою на знак, що перемінив гнів на милість (І. Франко).
- (66) Гінзбург ще деякий час насторожено й холодно ставився до Ляндера. Та згодом змінив гнів на ласку: забув про сутичку (А. Дімаров).

5. Висновки

Кваліфікаційними ознаками гніву у фразеології постають: 1) інтенсифікація та комплексний характер із виокремленням складних негативних станів гніву / образи, збентеження, незадоволення, обурення, роздратування, злості, люті, ненависті; 2) негативна спрямованість назовні; 3) психологічне маніпулювання; 4) тимчасовість і відсутність достатніх підстав. У фразеології зафіксовані всі чотири стадії гніву, які виділяють у психології, з актуалізацією культурних кодів: 1) стадія прихованого гніву корелює з просторовим і соматичним кодами культури, зокрема з 'внутрішнім світом' людини (серце, душа, кров); 2) стадія емоційного збудження – з соматичним кодом культури, що представлений численними різновидами кінемних фразеологізмів (миремічні (очі, білки), мімічні (губи), фонаційні (зуби) ФО); важливу роль під час емоційного збудження відіграють нульові кінеми та дихання; 3) стадія спалаху неконтрольованого гніву маркована критикою, лайкою, криком, сваркою, жорстокою розправою, втратою самовладання, недобрим побажанням і бажанням позбутися подразника; 4) локусами стадії загасання гніву постають серце та душа.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому виявленні специфіки емотивного профілю гніву в українській фразеології та в зіставному аспекті у проєкції на фразеологічний рівень емотивної картини світу.

Бібліографія

- Гарифуллина, А. М. (2005), Фразеологические единицы, выражающие эмоции и чувства человека, в турецком и английском языках. Казань.
- Зыкова, И. (2015), Теория и методы лингвокультурологического изучения фразеологии. В: *Przegląd Wschodnioeuropejski*. VI/1, 181-195.
- Изард, К. (2009), Психология эмоций. СПб.
- Калимуллина, Л. А. (2013), Семиотическая сущность невербального эмоционального кода и специфика его номинации (на материале славянских языков). В: *Przegląd Wschodnioeuropejski*. IV, 533-545.
- Коляда, Е. К. (2009), Фразеологічні одиниці сучасної англійської мови на позначення емоційного стану «гнів». В: Данилюк, Н. О. (ред.), Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 6. Луцьк, 520-522.
- Краснобаева-Чорна, Ж. (2019), Миремічні фраземи: статус і функційне призначення в емотивній картині світу. В: Краснобаева-Чорна, Ж. (ред.), Теорія лінгвістичних парадигм. Вінниця. 150-171.
- Кушнір, І. (2008), Загальне і національно-специфічне у фразеології емоцій. В: Кочан, І. (ред.), Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 3. Львів, 203-210.
- Синельникова, И. И. (2013), Эмотивные фразеологизмы французского языка в полевом аспекте. Белгород.
- Трофімова, О. В. (2013), Концепт гнів у фразеологічній репрезентації (на матеріалі англійської та української мов). В: Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Філологія. 1052 (74), 111-116.
- Хабібуллина, А. Э. (2010), Фразеологические единицы, выражающие состояние человека, в русском, английском и татарском языках. Казань.
- Эмирова, А. М. (1988), Русская фразеология в коммуникативном аспекте. Ташкент.
- KOSMEDA, T./ZAHNITKO, A./KRASNOBAIEVA-CHORNA, Zh. (2019), Delineation of Linguopersonology and Linguoaxiology. Poznan.

Джерела

- ШАПАРИ, В. Б. (ред.), Новейший психологический словарь. Москва.
- БЛОНОЖЕНКО, В. М./ГНАТЮК, І. С./ДЯТЧУК, В. В. та ін. (уклад.) (2003), Словник фразеологізмів української мови. Київ.

Перелік умовних скорочень

- жарт. – жартівливе
 заст. – застаріле
 зневажл. – зневажливе
 лайл. – лайливе
 несхв. – несхвальне
 сл. – слово
 фам. – фамільярне